

УДК 343: 349

I. Khar

A PERPETRATOR OF CRIMES AGAINST THE ESTABLISHED PROCEDURE OF MILITARY SERVICE

I.O. Khar

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

м. Київ

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єкта злочинів проти встановленого порядку несення військової служби важливі як для теорії кримінального права, так і для практики, а тому необхідні для з'ясування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочинів проти встановленого порядку несення військової служби присвятили свої наукові праці: Г.В. Андрусів, В.П. Бодаєвський, В.В. Бондарев, В.О. Бугаєв, В.К. Гришук, В.С. Давиденко, С.Ф. Денисов, С.І. Дячук, В.І. Касинюк, М.І. Карпенко, Т.Ю. Касько, В.А. Клименко, Є.С. Ковалевська, Ю.Б. Курилюк, В.В. Кухар, В.К. Матвійчук, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, М.І. Панов, Є.Б. Пузиревський, О.М. Сарнавський, М.М. Сенько, О.С. Ткачук, М.С. Туркот, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, Г.І. Чангулі та ін.. Проте ця проблема не знайшла до цього часу комплексного дослідження.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочинів проти встановленого порядку несення військової служби.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с.20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с.

348; 15, с. 74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину — «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність» [16, с. 86; 12, с. 130].

Нам більше імпонує визначення суб'єкта злочину, яке запропоноване В.Я. Тацієм та В.К. Матвійчуком, оскільки з нього чіткіше визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 р., коли вже й юридичну особу буде можна притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с. 4]. Тут необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч.1 ст.18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта — ч.2 ст.18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізично осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може настати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального — ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених Розділом XIX Особливої частини КК України. Така значущість суб'єкта злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють насамперед звернення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічну організацію, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [19, с. 164]. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а на нашу думку, і про суб'єкт досліджуваного злочину з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити і закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [8, с. 12]. Тому ми переконані в тому, що потрібно в цій роботі зупинитися на деяких теоретичних і методологічних положеннях суб'єкта злочину. Крім того, досконале вирішення проблеми суб'єкта злочинів, передбачених Розділом XIX Особливої частини КК України, неможливе без осмислення теоретичних і методологічних проблем дослідження суб'єкта злочину та дискусійних питань вчення про суб'єкт злочину.

Насамперед на цьому шляху дослідження зазначимо ще раз, що під методологією розуміють: вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності; вчення про структуру логічної організації,

а також щодо методів і засобів цієї діяльності [20, с. 164]. Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [21, с. 365–367]. У вузькому розумінні під методологією розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів загальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [19, с. 13–14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати і відповідати об'єктивному знанню [22, с. 24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочинів, передбачених Розділом ХІХ Особливої частини КК України.

Виходячи з означеного вище, слід констатувати той факт, що формування цілої низки методологічних основ учення про суб'єкт злочину відносяться до теорій і правових поглядів І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, А. Фейєрбаха, І.Г. Фіхте та інших дослідників права, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. Так у філософії І. Канта інтерес викликає: осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [23, с. 137]. Натомість за кримінально-правовою теорією Г.В.Ф. Гегеля: злочинець — це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права, воля і мислення якого являють собою щось єдине, так як воля не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [24, с. 89–165]. А. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а із свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [25, с. 16–30]. І. Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [26, с. 165].

За дослідженнями А.А. Піонтковського, з якими слід погодитися, що кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними, натомість це ж питання Г.В.Ф. Гегелем розглядалося по суті в сфері абстрактного права, а погляди А. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто мали методологію критичної філософії [26, с. 17].

Багато питань, у тому числі, що стосуються суб'єкта злочину, відображені у філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля. І.Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині ХVІІІ — початок ХІХ стст., поряд з А. Фейєрбахом були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція). В Україні такий напрямок виник у ХІХ—ХХ стст. в особі професора А.Ф. Кістяковського, в Росії представниками цього напрямку були М.С. Таганцев, Н.Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній, ніким і нічим не обумовленій свободі волі особи і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних

поглядів дотримувались представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX ст. (засновники: Ч. Лоброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та ін.) спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність, вони обґрунтовували вчення про злочинну людину. Іншими словами, вони стверджували, що злочини вчиняються, незалежно від суспільних умов, і як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (кінець XIX — поч. XX стст.) А. Прінс, І.Я. Фойніцький та інші виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії обумовлені соціальними факторами злочинності [22, с. 30]. По суті вони заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різниці між поняттями: «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалось як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Вони вважали, що будь який злочин вчиняється фізичною особою (людиною). Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то не дивлячись на різне відношення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності і неосудності особи, що вчинила злочин, що є однією з основних у теорій кримінального права у відношенні суб'єкта злочину, вирішувались представниками різних шкіл по різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї із його головних ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів, або до розгляду їх вікових особливостей з позицій особистих особливостей злочинця. Звичайно, що вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що зв'язані з поведінкою людини в суспільстві неможливо обґрунтувати і вирішити окремо від проблеми суб'єкта злочину, з якою тісно зв'язані різні інститути кримінального права [27, 34–36].

В історичному аспекті, як нам уявляється, представляє інтерес методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР і її складової Української РСР. Як, на наш погляд, вірно вважає Ю.А. Красіков, що після жовтневої революції доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перекрутивши багато в чому класичний напрямок [27, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину зі сторони юристів майже не приділяється. Це було зв'язане з тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [8, с. 18]. У цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій стала вирішувати задачі з переосмисленням кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

В радянський період значний вклад у розвиток теорій і методології з проблем суб'єкта злочину внесли вчені: Я.М. Брайнін, В.С. Орлов, А.А. Піонтковський, А.М. Трайнін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова,

Н.С. Лейкіна, Р.І. Міхеєв, В.Я. Тацій, С.С. Яценко, П.С. Матишевський, О.Я. Светлов та інші. Але, в зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права послідовного, стрункого вчення про суб'єкт злочину, вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт злочину характеризувався у вигляді одного з елементів складу злочину [8, с. 18]. На думку О.Ф. Шишова, в підручнику з кримінального права 1938 р. був допущений ще один методологічний прорахунок, який виразився в тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [22, с. 87].

Загальновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правовій літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно — наукові методи були у затінку і потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкта злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи, волі в її матеріалістичному розумінні, а також ознак суб'єкта злочину як вік, осудність і неосудність.

В науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з врахуванням встановленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину складає: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [28, с. 162]. В той же час А.М. Трайнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, так як людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [29, с. 191]. Позиція А.М. Трайніна не отримала широкого визнання серед теоретиків кримінального права. Було спірним в теорії кримінального права і твердження про те, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати в якості ознак, що відносяться до складу злочину (А.Н. Трайнін, Б.С. Никіфоров та ін.). На переконання Н.С. Лейкіної, включення осудності і віку до числа основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, а є можливість спробувати дати більшу об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [30, с. 229—234]. Проте на думку В.Г. Павлова, з якою слід погодитися, така позиція Н. С. Лейкіної є сумнівною [8, с. 19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений в законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину, глибоко вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми зв'язана з тим, що вона зв'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Достатньо низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України настає з 16 років, хоча на практиці, і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно [18]. Справа в тому, що за деякі злочини, не оговорені в законі, кримінальна відповідальність може наступати з 18 років або з 25 років. Дане положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. В цьому зв'язку виникає необхідність привести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [14, с. 204].

Важливою стороною дослідження суб'єкта злочину, взагалі, і зокрема, суб'єкта злочинів, передбачених Розділом XIX Особливої частини КК України, є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, в тому числі й проти встановленого порядку несення військової служби. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», хоча і близькі, але не співпадають. Крім того, вони мають різний обсяг, а саме — поняття «суб'єкта злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с. 23], «Суб'єкт злочину» — це термін кримінально-правовий, який, швидше, визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с. 23], натомість «Особистість злочинця» як більш об'ємне поняття, розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежить в основі злочинної поведінки [8, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [31, с. 522; 12, с. 131–141 т. ін.]. Другі вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [32, с. 9]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [33, с. 42]. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [34, с. 830–899; 10, с. 120 та ін.].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомогу судам та правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами.

Положення, що склалося, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і зокрема, суб'єкта злочинів, передбачених Розділом XIX Особливої частини КК України. З цією метою перш за все звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський, та ін., при визначенні суб'єкта злочинів використовують термін «приватна особа». Автор підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [35, с. 70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору про це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміну «приватна особа» до цього часу не отримав розробки. Ним, в дійсності, автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єкти злочинів. Про цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим, розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В. К. Матвійчук [35, с. 70], що і ми спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочинів, передбачених Розділом XIX Особливої частини КК України. Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що власне під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. Згідно «Словаря русского языка» С. Ожегова слово «частный, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [36, с. 717]. Близьке за значенням, хоча і більш вузьке тлумачення терміну «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «относящийся к части, общему, исключение» [37, с. 583]. Дещо схоже розуміння дається терміну «приватний» Великим тлумачним словником сучасної української мови «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий // перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... виконується поза державною службовою... який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [38, с. 926].

З існуючих тлумачень терміна «приватна», що є в словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Нам здається, що для цієї мети ще додатково, необхідно скористатися тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України) як це робить В. К. Матвійчук у своїх роботах, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи указані ознаки й правові наслідки, що є на практиці, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», що дається у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочину.

Найбільш прийнятими, на мій погляд, є визначення і обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [39, с. 70–71], тобто

функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В.К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинне мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність згідно ст. 364 КК України відноситься до здійснення постійно чи тимчасово чи за спеціальними повноваженнями функції представників влади, чи місцевого самоврядування, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування на державних чи комунальних підприємствах в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноваженим органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноваженим органом чи повноваженою особою підприємства, установи, організації, судом або законом тощо [40, с. 79].

Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [41, с. 30–31; 42, с. 491–495]. Друга — охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. суб'єкта [43, с. 62–63; 42, с. 495].

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Слід погодитися з думкою, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину [43, с. 80]. Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції — відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [43, с. 62–71].

Ми згодні з позицією В. К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» відноситься до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично буде вірним, якщо конкретні системи будуть розглядатися в конкретних умовах (тобто в системі, досліджуваних суспільних відносин) [43, с. 63], а саме, які охороняються Розділом XIX Особливої частини КК України. Отже повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття). З цього приводу слід погодитися з позицією В. К. Матвійчука і положень формальної логіки, що при діленні певного поняття, а саме «суб'єкт злочину», сума об'ємів понять — дільників: — «службова», «неслужбова» і «при-

ватна» особа має бути рівною об'єму (обсягу) діленого поняття [43, с. 64]. Таким чином, можна погодитися з таким визначенням приватної особи як «суб'єкт злочину — це фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності» [43, с. 64].

Деяко іншою термінологією користується при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину ним використовується поняття «громадяни», поряд із службовими особами [33, с. 28]. Нам здається, що вірну позицію в цьому питанні займає В.К. Матвійчук, який зазначає що «використання терміну «громадянин» в поєднанні з службовими особами, як складових суб'єкта злочину, неправомірно» [35, с. 93]. Дійсно, що таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину приводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересіченню, перетину [35, с. 93], а на нашу думку, веде до повного відторгнення їх одного від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка — неповнота ділення [35, с. 93], що є, на наш погляд, істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають, як можливих суб'єктів злочину, осіб без громадянства, громадян іноземної держави, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Поділ суб'єктів на загальний та спеціальний, як вірно вказує С.Б. Гавриш, для зазначених злочинів дійсно недостатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [44, с. 484]. В дійсності це так, оскільки цей термін є певна абстракція, що позбавлена соціального змісту тобто реальності суб'єкта як такого.

Автор вважає, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочинів, передбачених Розділом XIX Особливої частини КК України, повинно перш за все слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи кримінального закону.

Таким чином, маючи основні методологічні та теоретичні підходи щодо суб'єкта злочинів і, зокрема щодо злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, потребує проведення дослідження цього злочину.

Відносно *суб'єкта злочинів проти встановленого порядку несення військової служби* в юридичній літературі висловлені різні погляди. Ці питання автором розглядаються стосовно злочинів: 1) злочини проти порядку підлеглості та встановлених правил взаємовідносин між військовослужбовцями; 2) злочини проти порядку проходження військової служби; 3) військові злочини проти порядку збереження, користування військовим майном та поведіння з ним; 4) злочини проти порядку несення спеціальних служб; 5) розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю або

втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст. 422 КК); 6) військові злочини у сфері службової діяльності; 7) злочини проти порядку виконання військового обов'язку в умовах воєнного стану, бойової обстановки; 8) злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними договорами — за КК 2001 р.

Суб'єкти злочинів проти порядку підлеглості та встановлених правил взаємовідносин між військовослужбовцями (стст. 402, 403, 404, 405, 406 КК). У відношенні злочинів непокора і невиконання наказу (стст. 402, 403 КК) існують наступні думки: 1) О.А. Чуваков — заявляє, що суб'єктом цих злочинів є військовослужбовець, який за своїм становищем або військовим званням являється підлеглим начальнику, який віддав наказ [45, с. 843, 844]; 2) С.О. Харитонов та М.І. Панов — стверджують, що суб'єкт цього злочину — військовослужбовець, за службовим становищем або службовим званням постійно або тимчасово підлеглий начальнику, який віддає наказ [45, с. 617, 618]; 3) В.А. Клименко — переконаний, що суб'єктами цих злочинів може бути військовослужбовець, який за своїм службовим становищем чи військовим званням є підлеглим начальником, що віддав наказ [47, с. 607, 608]; 4) В.П. Бодаєвський — запевняє, що суб'єктами цих злочинів є військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження зборів, які за службовим становищем або військовим званням постійно або тимчасово є підлеглими начальнику, котрий віддав наказ [48, с. 717, 716]; 5) М.І. Хавронюк заявляє, що суб'єктом цих злочинів є військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження зборів), підлеглий щодо начальника, який віддав наказ [49, с. 1162, 1164]; 6) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — запевняють, що суб'єктами цих злочинів є військовослужбовець чи військовозобов'язаний (під час проходження останнім навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), який є підлеглим відносно начальника (командира), а отже був зобов'язаний виконати його наказ [50, с. 975, 976]; 7) М.І. Карпенко — переконаний, що суб'єктом злочинів, що розглядаються, може бути військовослужбовець, який за своїм службовим становищем чи військовим званням постійно чи тимчасово підпорядкований начальнику, який віддав наказ. Суб'єктами цих злочинів можуть бути також особи, прирівняні до військовослужбовців в аспекті відповідальності за злочини у військовій службі (військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів) [51, с. 55].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єкт злочинів, передбачених стст. 402, 403 КК дає нам можливість виокремити з них наступні позитивні положення: 1) що таким є військовослужбовець або військовозобов'язаний та резервісти під час проходження останнім навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів; 2) який за своїм службовим становищем чи військовим званням постійно чи тимчасово підпорядкований командир (начальнику); 3) який є підлеглим відносно начальника (командира), що віддав наказ, а отже, був зобов'язаний виконати наказ.

Зазначене вище дає нам можливість запропонувати визначення суб'єкта злочинів, передбачених стст. 402, 403 КК: «Під суб'єктами злочинів, передбачених стст. 402, 403 КК слід розуміти фізичну осудну особу, військовослуж-

бовця або військовозобов'язаного чи резервіста (під час проходження останнім навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів, які за своїм службовим становищем чи військовим званням постійно чи тимчасово були підпорядковані командирі (начальнику) та являлися підлеглими відносно начальнику, що віддав наказ а отже, були зобов'язані виконати наказ, та яким до вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404 КК). У відношенні суб'єкта цього злочину є наступні погляди: 1) М.І. Хавронюк — заявляє, що суб'єктом злочину є військовослужбовець (військовозобов'язаний під час зборів), який є підлеглим щодо відповідного начальника, а так само інший військовослужбовець, якщо опір (примушування) вчинено ним щодо особи, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби [49, с. 1166]; 2) В.П. Бодаєвський — стверджує, що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження зборів, які за службовим становищем або військовим званням постійно або тимчасово є підлеглими начальнику, а так само інший військовослужбовець, якщо опір (примушування) вчинено ним щодо особи, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби [48, с. 717]; 3) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — переконані, що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець, а також військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів [50, с. 977]; 4) М.І. Карпенко — зазначає, що суб'єкт цього злочину є військовослужбовець (військовозобов'язаний та резервіст під час проходження зборів), який є підлеглим щодо відповідного начальника, а також інший військовослужбовець, якщо опір (примушування) вчинено ним щодо особи, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби [51, с. 68].

Аналіз наведених поглядів дає нам можливість виокремити з них позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець, військовозобов'язаний чи резервіст (останній під час проходження навчальних чи перевірочних) або спеціальних зборів; 2) який за службовим становищем або військовим званням постійного або тимчасового є підлеглим щодо начальника; 3) інший військовослужбовець, якщо опір (примушування) вчинені щодо особи, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби.

На підставі викладеного вище можна запропонувати наступне визначення суб'єктів цього злочину: «Під суб'єктом злочину опір начальникові або примушування його до виконання службових обов'язків слід розуміти фізичну особу, військовослужбовця, військовозобов'язаного чи резервіста (останній під час проходження навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), які за службовим становищем або військовим званням постійно або тимчасово є підлеглими щодо начальника, а також інший військовослужбовець, якщо опір (примушування) вчинено ним щодо особи, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби, за досягненням особою, яка вчинила злочин, до моменту його вчинення віку з якого настає кримінальна відповідальність».

Суб'єкт злочину погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК). Стосовно зазначеного суб'єкта злочину існують наступні погляди: 1) М.І. Хавро-

нюк — стверджує, що суб'єктом цього злочину може бути лише військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження зборів), який є підлеглим щодо начальника, якому він погрожує або проти якого здійснює насильство [49, с. 1170]; 2) В.П. Бодаєвський — зазначає, що суб'єкт цього злочину — військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження зборів, які за службовим становищем або військовим званням постійно або тимчасово є підлеглими начальнику, якому вони погрожують проти якого здійснюють насильство [48, с. 718]; 3) С.О. Харитонов, М.І. Панов — наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину — військовослужбовець, що за службовим становищем або військовим званням підлеглий особі, якій погрожує [46, с. 619]; 4) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — запевняють, що суб'єкт цього злочину є військовослужбовець та військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів, який є підлеглим стосовно іншого військовослужбовця (начальника), щодо якого і вчиняється погроза або насильство [50, с. 979]; 5) М.І. Карпенко — схильний до того, що суб'єкт цього злочину може бути лише військовослужбовцем (військовозобов'язаним та резервістам під час проходження зборів), який є підлеглим щодо начальника, якому він погрожує або проти якого здійснює насильство [51, с. 77].

Аналіз зазначених вище поглядів на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 405 КК України дозволяє звернути увагу на наступні позитивні думки: 1) що суб'єкт цього злочину може бути військовослужбовець, військовозобов'язаний або резервіст (останній під час проходження навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів); 2) які за службовим становищем або військовим званням постійно або тимчасово є підлеглими щодо начальника, якому він погрожує або проти якого здійснює насильство.

На підставі викладеного можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 405 КК: «Під суб'єктом злочину погроза або насильство щодо начальника може бути фізична осудна особа, військовослужбовець (військовозобов'язаний резервіст) останній під час проходження навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), які за службовим становищем або військовим званням постійно або тимчасово є підлеглими щодо начальника, якому він погрожує або проти якого здійснює насильство (при досягненні до моменту вчинення злочину віку, з якого настає кримінальна відповідальність)».

Суб'єкт злочину порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК). У відношенні суб'єкта цього злочину існують такі точки зору: 1) С.О. Харитонов, М.І. Панов та М.І. Хавронюк — схильні до того, що суб'єкт цього злочину — військовослужбовець, який не перебуває у відносинах підлеглості з потерпілим [46, с. 620; 49, с. 1172]; 2) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — заявляють, що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець (військовозобов'язаний, який проходить навчальні (чи перевірочні) або спеціальні збори), котрий не перебуває у відносинах підлеглості з потерпілим — не є начальником (командиром) чи підлеглим щодо нього [50, с. 98]; 3) М.І. Карпенко — переконаний, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 406 КК, можуть бути тільки військо-

вослужбовці Збройних сил України та інших військових формувань, військово-визначені та резервісти під час проходження зборів, а також інші особи, визначені законом за відсутності між ними відносин підлеглості, що є громадянами України з віку призову або прийняття на військову службу (з 18 років), курсанти і слухачі вищих військових навчальних закладів, які мають структурні підрозділи, що за програмами здійснюють підготовку офіцерського складу, починаючи з 17 років, в тому числі тих, яким 17 років виповнюється в рік початку військової служби в разі зарахування їх на перший та наступні курси навчання [51, с. 84–85].

На підставі аналізу існуючих поглядів можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 406 КК: «Під суб'єктом цього злочину слід розуміти фізичну особу, військовослужбовця (військово-визначеного чи резервіста), який проходить навчальні (чи перевірочні) або спеціальні збори, а також інші особи, визначені законом, за відсутності між ними відносин підлеглості, що є громадянами України, яким до вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочинів проти порядку проходження військової служби (стст. 407, 408, 409 КК). У відношенні суб'єктів злочинів самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирства (стст. 407, 408 КК) існують наступні погляди: 1) М.М. Сенєка під суб'єктом злочину, передбаченого ст. 407 КК розуміє фізичну особу, що є громадянином України; на момент вчинення цього злочину проходила один із видів військової служби відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», її вік не перевищував граничного віку перебування на військовій службі для відповідної категорії військовослужбовців, а також не спливали строки військової служби, якщо особа проходила військову службу за призовом; на момент призову чи зарахування на військову службу досягла встановленого законом віку, з якого можливий призов або зарахування на цей вид військової служби, була придатною до військової служби за станом здоров'я та були відсутні підстави, за наявності яких призов або зарахування на військову службу слід вважати неправомірними [52, с. 11–12]; 2) С.О. Харитонов, М.І. Панько — заявляють, що «суб'єктом злочину, передбаченого частинами 1, 3, 4 і 5 ст. 407 КК можуть бути військовослужбовці строкової служби. Особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани і військовослужбовці за контрактом підлягають відповідальності за частинами 2, 3, 4, 5 ст. 407 КК, натомість суб'єктом злочину, передбаченого ст. 408 КК є як військовослужбовці строкової служби, так і особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани і військовослужбовці за контрактом» [46, с. 622–623]; 3) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — стверджують, що «суб'єктом злочину, відповідальність за який встановлено ст. 407 КК, є: за ч.1 — військовослужбовець строкової служби, а за ч. 2 — будь-який інший військовослужбовець, крім військовослужбовця строкової служби. Суб'єктом злочинів, передбачених чч. 3–5 ст. 407 КК може бути будь-який військовослужбовець, зокрема і строкової служби. Водночас не можуть визнаватися суб'єктами аналізованого злочину та злочину, передбаченого ст. 408 КК, військово-визначені, які проходять навчальні (чи перевірочні) або спеціальні

збори. Пояснюється це тим, що відповідно до ст. 234 від 25 березня 1992 року № 2132 — XII «Про військовий обов'язок і військову службу» проходження таких зборів є не видом військової служби, а видом виконання військового обов'язку в запасі. Тому самовільне залишення військової частини чи місце несення служби такими особами або нез'явлення їх вчасно на службу (збори) не може розглядатися як ухилення від здійснення військової служби, а має розцінюватися саме як ухилення від проходження навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів і кваліфікуватися за ч. 2 ст. 337 КК. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 408 КК — військовослужбовець, у тому числі військовослужбовець строкової служби. Не може бути суб'єктом цього злочину військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (або перевірочних) чи спеціальних зборів» [50, с. 983—984].

Аналіз існуючих поглядів дає нам можливість виокремити з них наступні позитивні положення: 1) що це фізична осудна особа, громадянин України, якій на момент вчинення злочину виповнилося вік кримінальної відповідальності; 2) що на момент вчинення злочину проходила один із видів військової служби; 3) суб'єктом злочину за ч. 1 ст. 407 КК — військовослужбовець строкової служби, за ч. 2 ст. 407 КК — будь-який військовослужбовець крім військовослужбовців строкової служби; 4) суб'єктом злочинів, передбачених чч. 3—5 ст. 407 КК — будь-який військовослужбовець, зокрема і строкової служби; 5) не можуть визнаватися суб'єктами злочину, передбаченого ст. 407 КК військовозобов'язані, які проходять навчальні (чи перевірочні) або спеціальні збори, оскільки проходження таких зборів є не видом військової служби, а видом виконання військового обов'язку; 6) суб'єктом злочину, передбаченого ст. 408 КК є військовослужбовець, у тому числі і строкової служби.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 407 КК: «Суб'єктом злочину самовільне залишення військової частини або місця служби є фізична осудна особа, громадянин України, за ч.1 ст. 407 КК — військовослужбовець строкової служби, за ч. 2 ст. 407 КК — будь-який військовослужбовець (крім військовослужбовців строкової служби), з чч. 3—5 ст. 407 КК — будь-який військовослужбовець, зокрема і строкової служби, яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності. Не можуть визнаватися суб'єктами злочину, передбаченого цією статтею військовозобов'язані, які проходять навчальні чи перевірочні, або спеціальні збори, оскільки проходження таких зборів не відноситься до виду військової служби, а є видом виконання військового обов'язку осіб, що знаходяться в запасі».

Суб'єкт злочину ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК). З приводу цього суб'єкта злочину існують такі погляди: 1) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — стверджують, що суб'єкт цього злочину — військовослужбовець будь-якої категорії. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 409 КК, визнається тільки військовослужбовець, який за своїм правовим статусом не може відмовитися від несення обов'язків військової служби, а також військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів [50, с. 985]; 2) М.І. Хавронюк —

заявляє, що «суб'єктом цього злочину є тільки військовослужбовець (незалежно від категорії). Проте, суб'єктом відмови від несення обов'язків військової служби не можуть бути курсант, у разі відмови від подальшого навчання у військовому навчальному закладі, особа, яка проходить військову службу за контрактом, чи особа офіцерського складу, яка проходить кадрову військову службу — у разі небажання її проходити. Особи, які мають релігійні переконання і належать до діючих відповідно до законодавства релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю (адвентисти-реформісти, адвентисти сьомого дня, євангелісти-християни, євангельські християни — баптисти, покутники, Свідки Іегови та інші), зазвичай проходять альтернативну службу і не можуть стати суб'єктом цього злочину. Але в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути встановлені окремі обмеження права на альтернативну службу. У цьому разі відмова від несення обов'язків військової служби може бути вчинена і особою, яка, маючи в звичайних умовах право на альтернативну службу, в цих надзвичайних умовах призвана на військову» [49, с. 1184]; 3) В. П. Бодаєвський — переконаний, що суб'єктом цього злочину можуть бути військовослужбовці, що проходять військову службу за призовом, так і за контрактом [48, с. 722]; 4) М. І. Карпенко — полягає на тому, що «суб'єктом ухилення і відмови від несення обов'язків військової служби можуть бути військовослужбовці будь-якої категорії, зокрема і військовозобов'язані та резервісти під час проходження ними навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів. Стосовно суб'єкта злочинів, передбачених частинами 3 або 4 ст. 409 КК, такими можуть бути військовослужбовці, які проходять військову службу або виконують обов'язки несення військової служби в умовах особливого періоду (крім воєнного стану), в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці [51, с. 102].

Аналіз точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 409 КК, дає нам можливість виокремити наступні позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину можуть бути військовослужбовці будь-якої категорії як за призовом, так і за контрактом, військовозобов'язані та резервісти під час проходження ними навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів; 2) що за ч. 2 ст. 409 КК, визначається тільки військовослужбовець, який за своїм правовим статусом не може відмовитися від несення обов'язків військової служби, а також військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів; 3) суб'єктом відмови від несення військової служби не можуть бути: курсант у разі відмови від подальшого навчання у військовому навчальному закладі, особа, яка проходить військову службу за контрактом чи особа офіцерського складу, яка проходить кадрову військову службу — у разі небажання її проходити; 4) не можуть бути суб'єктами цього злочину особи, які мають релігійні переконання і належать до діючих відповідно до законодавства релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю — це адвентисти-реформісти, адвентисти сьомого дня, євангелісти християни Євангельські християни-баптисти, покутники, Свідки Іегови та інші), зазвичай проходять альтернативну службу (в умовах воєнного або надзвичайного стану ці виключення не діють); 5) суб'єктом злочину,

передбаченого ч. 3 та 4 ст. 409 КК можуть бути військовослужбовці, які проходять військову службу або виконують обов'язки з несення військової служби в умовах особливого періоду (крім воєнного стану), в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

На підставі зазначеного вище можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого статтею 409 КК: «Суб'єктом злочину ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом може бути фізична осудна особа (громадянин України), військовослужбовець будь-якої категорії як за призовом, так і за контрактом військовозобов'язані та резервісти під час проходження ними навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів. Суб'єктом злочину за ч. 2 ст. 409 КК визнається тільки військовослужбовець, який за своїм правовим статусом не може відмовитися від несення обов'язків військової служби, а також військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів. За чч. 3 та 4 ст. 409 КК суб'єктом злочину можуть бути військовослужбовці, які проходять військову службу або виконують обов'язки внесення військової служби в умовах особливого періоду (крім воєнного стану), в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. Не можуть бути суб'єктами цього злочину курсант в разі відмови від подальшого навчання у військовому навчальному закладі чи особи офіцерського складу, яка проходить кадрову військову службу — у разі небажання її проходити. Крім того, не можуть бути суб'єктом цього злочину особи, які мають релігійні переконання і належать до діючих відповідно до законодавства релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю (зазвичай проходять альтернативну службу)».

Суб'єкт злочинів проти порядку збереження, користування військовим майном та поводження з ним (ст. 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417 КК України). З метою з'ясування суб'єкта цих злочинів необхідно знайти позитивні, на наш погляд, положення, що є в існуючих публікаціях. Так, стосовно злочину посягання на військове майно (ст. 410 КК) такими можуть бути: 1) суб'єктом корисливих посягань на військове майно можуть бути лише військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів — спеціальний суб'єкт [51, с. 109–110]; 2) суб'єкт злочину — військовослужбовець або військовозобов'язаний, в тому числі військова службова особа [46, с. 626]; 3) суб'єкт злочину є військовослужбовець. Якщо, передбачені ст. 410 КК, дії були вчинені військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів, ці дії залежно від предмета злочину та способу заволодіння ним, необхідно кваліфікувати за стст. 185–187, 189–191, 262, 289, 308, 312, 313, 357 КК [50, с. 988]; 4) суб'єкт цього злочину є військовослужбовець. Військовозобов'язаний за вчинення дій, передбачених ст. 410 КК, несе відповідальність за ст. 262 та стст. 185–191, 308, 313 КК [46, с. 1188].

На підставі викладеного вище можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 410 КК: «Суб'єктом цього злочину може бути фізична осудна особа (громадянин України) лише військовослужбовець, а за ч. 2 цієї статті за ознакою «зловживання службовим становищем»

може бути лише військова службова особа, якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності (не може бути суб'єктом цього злочину військовозобов'язаний резервіст при вчиненні дій під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів)».

У відношенні злочину, передбаченого ст. 411 КК слід виділити наступні позитивні положення в існуючих публікаціях: 1) що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець, а також військовозобов'язаних під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів [50, с. 990]; 2) що суб'єкт цього злочину може бути будь-який військовослужбовець, а також військовозобов'язаний резервіст, призваний на збори [51, с. 117].

На підставі викладених нами позитивних положень можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 411 КК: «Суб'єктом злочину умисне знищення або пошкодження військового майна може бути фізична осудна особа (громадянин України), будь-який військовослужбовець, а також військовозобов'язаний резервіст під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів, яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності». Аналогічний суб'єкт злочину, передбаченого статтями 412, 413 КК України.

У відношенні суб'єкта злочину, передбаченого ст. 414 КК слід відмітити наступні позитивні положення, які є в публікаціях: 1) що суб'єктом злочину є військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), у володінні чи користуванні якого перебували зазначені предмети [50, с. 993]; 2) що суб'єктом цього злочину можуть бути всі військовослужбовці, які за родом своєї службової діяльності користуються зброєю, речовинами і предметами, що становлять небезпеку для оточуючих, а також військовослужбовці, які через службове становище мають доступ до зброї, речовин і предметів, що становлять небезпеку для оточуючих, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження ними навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів [51, с. 134; 46, с. 628].

На підставі викладеного можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 414 КК: «Суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа (громадянин України) військовослужбовець або військовозобов'язаний резервіст, (останній під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), у володінні чи користуванні якого перебували зброя, речовини і предмети, що становлять небезпеку для оточуючих, а також зазначені особи, які через службове становище мають доступ до зброї, речовин та предметів, що становлять небезпеку для оточуючих, яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

У відношенні суб'єкта злочину порушення правил водіння або експлуатації машин (ст. 415 КК) існують наступні погляди: 1) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — запевняють, що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), який керує бойовою, спеціальною чи транспортною машиною або несе відповідальність за її експлуатацію (неважливо, на яких підставах

законно чи незаконно) [50, с. 995]; 2) О.О. Харитонов, М.І. Панов — запевняють, що суб'єкт цього злочину може бути військовослужбовець, який відповідає за експлуатацію військової машини або безпосередньо керує нею [46, с. 629]; 3) М.І. Хавронюк — стверджує, що «суб'єктом цього злочину може бути військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження зборів), що несе відповідальність за експлуатацію військової машини або безпосередньо керує нею. В останньому випадку немає значення, керує він машиною за наказом начальника або взяв її самовільно, є він штатним водієм, має достатній досвід керувати машиною і чи вміє взагалі керувати нею (але не несе відповідальності військовослужбовець, який порушив правила водіння машини під час навчання під контролем інструктора) [59, с. 1199]; 4) М.І. Карпенко — переконаний, що суб'єктом цього злочину може бути будь-який військовослужбовець незалежно від того, покладено чи ні на нього спеціальні обов'язки водіння військових машин, а також військовозобов'язаний резервіст під час проходження зборів (для визнання військовослужбовця суб'єктом злочину, немає значення, чи є винний штабним водієм машини, чи перебуває він у процесі водіння машини при виконанні обов'язків військової служби, чи обіймає якусь посаду) [51, с. 140—141].

Аналіз названих вище поглядів дає нам можливість запропонувати наступні визначення суб'єкта цього злочину: «Під суб'єктом злочину порушення правил водіння або експлуатації машин слід розуміти фізичну осудну особу (громадянина України), військовослужбовця або військовозобов'язаного чи резервіста під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів, який безпосередньо керує бойовою спеціальною чи транспортною машиною або несе відповідальність за її експлуатацію (немає значення чи є винний штатним водієм або взяв машину самовільно, має чи немає відповідні документи на управління машиною), якому до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину порушення правил польотів або підготовки до них (ст. 416 КК). У відношенні цього суб'єкта злочину є наступні точки зору: 1) М.І. Хавронюк заявляє, що суб'єктом цього злочину можуть бути військовослужбовці — члени екіпажу військового повітряного судна (командир судна, штурман, бортінженер тощо), а також інші особи, на яких відповідними нормативно-правовими актами покладені обов'язки по забезпеченню правил польотів чи підготовки до них (керівник польотів, технік літака, механік, диспетчер тощо, — як військовослужбовці, так і військовозобов'язані під час проходження зборів (суб'єктом цього злочину можуть бути і інші особи, зокрема заступник командувача Військово-Повітряних сил України з озброєння — начальник озброєння Військово-Повітряних сил України (його перший заступник), якщо він підписав посвідчення про придатність до польотів повітряного судна, яке завідомо для нього не є придатним для цього) [49, с. 1202]; 2) С.О. Харитонов, М.І. Панов — заявляють, що суб'єкт цього злочину — військовослужбовець, на якого спеціально покладені обов'язки із забезпечення правил польотів чи підготовки до них [46, с. 629]; 3) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — запевняють, що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець (військовозобов'язаний під

час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), який є членом екіпажу повітряного судна, виконує обов'язки з підготовки до польоту чи його забезпечення, а також із технічного обслуговування повітряного судна [50, с. 995]; 4) М.І. Карпенко — розуміє суб'єктами порушення правил підготовки до польотів, а також порушення правил експлуатації літальних апаратів тільки осіб, до обов'язків яких входить підготовка літака екіпажу до польоту: льотний технічний склад екіпажу, інженерно-технічний склад, прямі безпосередні начальники льотного складу екіпажу — керівник польотів, службові і посадові особи служб забезпечення та інші. Натомість суб'єктами порушення правил польотів може бути військовослужбовець, який безпосередньо бере участь у здійсненні польоту літального апарата, якщо він виконує ці функції в порядку виконання військової служби (командир літального апарату, члени льотного екіпажу, військові службові особи, які здійснюють керівництво польотом) [51, с. 147].

На підставі аналізу цих поглядів можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 416 КК: «Суб'єктом злочину порушення правил польотів або підготовки до них є фізична осудна особа (громадянин України), військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів — стосовно порушення правил польотів — особа, яка безпосередньо бере участь у здійсненні польоту літального апарата, якщо вона виконує всі функції за своїми обов'язками (командир літального апарата, члени льотного екіпажу, військові службові особи, які здійснюють керівництво польотом, — стосовно порушення правил експлуатації літальних апаратів можуть бути військовослужбовці або військовозобов'язані під час проходження зборів і тільки особи, до обов'язків яких входить підготовка літака і екіпажу до польоту: льотний і технічний склад екіпажу, інженерно-технічний склад, прямі й безпосередні начальники льотного складу екіпажу — керівник польотів службові й посадові особи служб забезпечення польотів та ін.».

Порушення правил кораблеводіння (ст. 417 КК). Позитивними положеннями щодо суб'єкта цього злочину в юридичній літературі є: 1) військовослужбовець, який безпосередньо виконує обов'язки з водіння корабля, а отже, зобов'язаний дотримуватися правил і вимог кораблеводіння (як правило, це командир корабля, а в деяких інших випадках — лоцман, помічник командира корабля, штурман, вахтовий офіцер, член екіпажу, а інколи суб'єктом може бути військовозобов'язаний під час проходження зборів) [50, с. 996]; 2) командир корабля, катера, шлюпки, помічник командира, вахтовий офіцер, який перебуває при виконанні обов'язків управління кораблем або маневрування [46, с. 629]; 3) військовослужбовець, який перебуває при виконанні обов'язків з управління кораблем (командир військового судна, штурман, старший помічник командира корабля, вахтовий офіцер або військовослужбовець, який керує яхтою, шлюпкою чи гідролітаком на плаву [51, с. 153].

Маючи зазначені позитивні положення, можна запропонувати наступне визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину порушення правил кораблеводіння може бути фізична осудна особа (громадянин України), вій-

ськовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів, який безпосередньо виконує обов'язки з водіння кораблем або маневрування (це командир корабля, катера, шлюпки, старший помічник командира корабля, катера, шлюпки, вахтовий офіцер, який перебуває при виконанні обов'язків управління катером, кораблем, шлюпкою тощо, яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину проти порядку несення спеціальних служб (ст.ст. 418, 419, 420, 421 КК). У відношенні суб'єкта злочину, передбаченого ст. 418 КК позитивними положеннями, що містяться в існуючих публікаціях, є наступні: 1) що суб'єктом злочину є військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), який в установленому порядку призначений до складу варти або входить до складу патруля. Відповідно до ст. 101 Статуту до складу варти призначаються: начальник варти, вартові за кількістю постів із змін, розвідні, у разі потреби помічник начальника варти, помічник начальника варти з технічних засобів охорони або оператор з технічних засобів охорони, помічник начальника варти із служби вартових собак, водії транспортних засобів, а у варти при гауптвахті — вивідні й конвойні [50, с. 998]; 2) суб'єктом злочину у першій формі є військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження відповідних зборів), в установленому порядку призначений: а) начальником варти, вартовим, чатовим, розвідним, помічником начальника варти, помічником начальника варти з технічних засобів охорони або оператором технічних засобів охорони, помічником начальника варти із служби вартових собак, вожатим вартових собак, водієм транспортних засобів; б) у варті при гауптвахті — вивідним чи конвойним; в) у варті з охорони штабів (пунктів управління) від бригади і вище, а також із охорони установ — вахтовим контрольно-пропускних пунктів; г) на військовому кораблі — вахтовим офіцером, командиром вахтового поста, озброєним вахтовим біля трапа (сходень), командиром рятувальної шлюпки, вахтовим на шлюпці, вахтовим на кінцях, розсильним. Суб'єктом злочину у другій формі може бути військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження зборів) — начальник патруля або патрульних [49, с. 1209].

На підставі викладеного вище можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 418 КК: «Суб'єктом злочину порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання може бути фізична осудна особа (громадянин України), військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів у першій формі, в установленому порядку призначений: начальником варти, вартовим, чатовим, розвідним, помічником начальника варти, помічником начальника варти з технічних засобів охорони або оператором з технічних засобів охорони, помічником начальника варти із служби вартових собак, вожатим вартових собак, водієм транспортних засобів; у варті при гауптвахті — вивідним чи конвойним; у варті з охорони штабів (пунктів управління) від бригади і вище, а також з охорони установ — вартовим контроль-

но-пропускних пунктів; на військовому кораблі — вахтовим офіцером, командиром вахтового поста, озброєним вахтовим біля трапа (сходень), командиром рятувальної шлюпки, вахтовим на шлюпці, вахтові на кінцях, розсильники; у другій формі — начальник патруля або патрульний, яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 419 КК в існуючих публікаціях є наступні позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину може бути тільки особа, яка входить до складу наряду з охорони державного кордону України і виділяється з числа військовослужбовців прикордонної застави та оголошується на бойовому розрахунку (відповідальність настає тоді, коли особа допустила порушення безпосередньо під час несення нарядом служби з охорони ввіреної йому ділянки кордону) [46, с. 631]; 2) що суб'єкт злочину є військовослужбовець, який належить до складу наряду з охорони державного кордону України. Таким нарядом визначається група озброєних прикордонників, що виконують наказ з охорони державного кордону України (початок і кінець перебування у складі такого наряду визнається момент отримання наказу на охорону державного кордону і доповіддю про повернення наряду) [48, с. 1210]; 3) що суб'єкт злочину — військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), який включений до складу наряду з охорони державного кордону України [50, с. 999]; 4) що суб'єктом злочину може бути тільки особа з числа військовослужбовців, яка входить до складу наряду з охорони державного кордону України. До нього можуть входити пости нагляду, дозори, пошукові групи, черговий на прикордонній заставі [51, с. 170].

Маючи позитивні положення зазначені вище, можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 419 КК України: «Суб'єктом злочину порушення правил несення прикордонної служби може бути фізична осудна особа (громадянин України), військовослужбовець, який входить до складу наряду з охорони державного кордону України і виділяється з числа військовослужбовців прикордонної застави та оголошується на бойовому розрахунку (з моменту отримання наказу на охорону державного кордону і доповіддю про повернення наряду), якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину порушення правил несення бойового чергування (ст. 420 КК). У відношенні цього суб'єкта злочину в юридичних джерелах є наступні позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження зборів), який належить до складу чергових та бойового чергування, тобто до бойових обслуг, чергових змін пунктів управління, сил і засобів бойового забезпечення та обслуговування [49, с. 1212]; 2) що суб'єкт злочину — військовослужбовець, а також військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів. При цьому необхідною ознакою суб'єкта є його обов'язок дотримання правил несення бойового чергування (бойової служби). (Такий обов'язок покладається тільки на осіб, що входять до складу чергових сил (бойових обслуг чергових змін пунктів управління, сил і засобів бойового забезпечення та обслуговування).

Зазначене вище дає нам нагоду запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 420 КК: «Суб'єктом злочину порушення правил несення бойового чергування може бути фізична осудна особа (громадянин України), військовослужбовець, а також військовозобов'язаних під час проходження останнім навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів, який входить до складу чергових сил (бойових обслуг чергових змін пунктів управління, сил і засобів бойового забезпечення та обслуговування) та на якого покладається обов'язок дотримання правил несення бойового чергування (бойової служби), та якому виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину порушення статутних правил внутрішньої служби (ст. 421 КК). Щодо суб'єкта цього злочину виберемо позитивні положення, що є в існуючих публікаціях з названої проблеми: 1) що суб'єктом злочину є військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), який входить до складу наряду частини (крім варти та вахти) [50, с. 1000–1001]; 2) що суб'єктом злочину, що розглядається, можуть бути військовослужбовці (військовозобов'язані під час проходження зборів), які належать до добового наряду частини (крім варти, вахти і бойового чергування): а) до добового наряду частини: чергової частини та його помічник; особи, що належить до чергового підрозділу; черговий днювальний парку, а також механіки-водії (водії) чергових тягачів; черговий фельдшер або санітарний інструктор і днювальні медичного пункту; черговий і помічник чергового контрольно-пропускного пункту; черговий та робітники їдальні; черговий штабу частини та посильні; черговий сигналіст; особи, які належать до пожежного наряду; водії чергових автомобілів і т.ін. (розділ 7 статті 267–325 Статуту); 3) що суб'єктом цього злочину можуть бути лише військовослужбовці, які входять до складу добового наряду військової частини (крім вахти і варти) [51, с. 179].

Враховуючи викладене вище можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 421 КК: «Суб'єктом злочину порушення статутних правил внутрішньої служби може бути фізична осудна особа (громадянин України), військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), який належить до добового наряду частини (крім варти, вахти і бойового чергування) (перелік цих осіб передбачений розділом 7 статті 267–325 Статуту), яким до вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (стаття 422 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 422 КК, можна вичленити наступні позитивні положення: 1) що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 422 КК, є будь-який військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження зборів, незалежно від того, яким чином відповідні відомості стали йому відомі, а суб'єкт злочину, передбаченого ч. 2 ст. 422, спеціальний: ним є особа, якій відповідні документи, матеріали чи предмети були довірені (це особи, які мають відповідний допуск (першої, другої або третьої форм) до державної таємниці, наданий відповідно до законодав-

ства України [49, с. 1214]; 2) що суб'єктом злочину, передбаченого ч.1 ст. 422 КК, є будь-який військовослужбовець чи військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів; злочину передбаченого ч. 2 цієї статті, — тільки військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), якому були довірені документи чи матеріали, які містять відомості військового характеру, що є державною таємницею, або предмети, відомості про які становлять державну таємницю (це документи і матеріали — носії секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предмети, відомості про які становлять державну таємницю — довірені особі яка відповідає за їх схоронність) [50, с. 1002]; 3) суб'єктом злочину, передбаченого ст. 422 КК, можуть бути військовослужбовці рядового, сержантського (старшинського) складу, офіцери незалежно від їх службового, посадового становища. Для визнання вказаних осіб відповідальними за цей злочин, не має значення, яким чином (у результаті чого) їм стали відомі відомості військового характеру, що становлять державну таємницю. Це обумовлено тим, що всі військовослужбовці через специфіку військової служби знають ті чи інші військові таємниці, які їм довірено у зв'язку з несенням військових обов'язків. За ч. 2 ст. 422 КК — ці відомості і предмети були довірені військовослужбовцю по службі [51, с. 192].

Аналіз зазначених поглядів та нормативної бази дає нам можливість сформулювати визначення суб'єкта злочину, передбаченого частиною першою ст. 422 КК: «Суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа (громадянин України) військовослужбовець чи військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів; злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті, — тільки військовослужбовець (військовозобов'язаний, під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), якому були довірені документи чи матеріали, які містять відомості військового характеру, що є державною таємницею, або предмети, відомості про які становлять державну таємницю (це особи, які мають відповідний допуск — першої, другої або третьої форм до державної таємниці, наданий відповідно до законодавства України), яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт військових злочинів у сфері службової діяльності (стст. 425, 426, 426-1 КК).

Суб'єкт злочину недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК). У відношенні суб'єкта злочину недбале ставлення до військової служби в юридичній літературі є наступні позитивні положення: 1) що «суб'єктом цього злочину є військова службова особа. Нею, відповідно до п. 1 примітки до ст. 425 КК, є військовий начальник, а також інший військовослужбовець, який обіймає постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконує обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування. Військовим начальником є особа, яка за характером своєї служби має підлеглих і наділена правом віддати їм накази, обов'язкові до виконання. Постійно чи тимчасово обіймає посаду — означає, що військовослужбовець, призначе-

ний наказом уповноваженого командира (начальника) на відповідну посаду. Виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків за спеціальним дорученням командування має місце у випадках, коли військовослужбовець не призначається на відповідну посаду, однак командування (командир, начальник) приймає рішення про необхідність виконання таких обов'язків покладених на конкретного військовослужбовця» [50, с. 1003]; 2) що суб'єкт цього злочину – військові службові особи, тобто військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування [46, с. 634]; 3) що «суб'єктом цього злочину є військова службова особа ... цим поняттям розуміють, відповідно до п. 1 примітки до ст. 425 КК, військових начальників, а також інших військовослужбовців, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування [51, с. 214].

Аналіз зазначених поглядів та чинного законодавства дає нам підстави сформулювати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 425 КК: «Суб'єктом цього злочину може бути фізична осудна, військова, службова особа (громадянин України), яка обіймає постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків (функцій), або виконує такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування, призначена на відповідну посаду наказом уповноваженого начальника (коли військовослужбовець не призначається на відповідну посаду, але командування приймає рішення про виконання таких обов'язків), якій на момент вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину бездіяльність військової влади (ст. 426 КК). Щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 426 КК, в публікаціях є наступні позитивні положення: 1) що суб'єктом злочину, незалежно від прояву бездіяльності, може бути: начальник (командир) – якщо має місце неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим; військова службова особа, до обов'язків якої входить направлення повідомлення до органу досудового розслідування про підлеглого – у разі направлення такого повідомлення; будь-яка службова особа – у випадках іншого невиконання дій, які така особа повинна була виконати [50, с. 1005]; 2) що суб'єктом цього злочину можуть бути як командири, так і начальники за службовим становищем і за військовим званням, а також інші військові службові особи, зокрема, немає значення, постійно чи тимчасово військова службова особа виконує обов'язки командира чи начальника [50, с. 219]; 3) що суб'єктом злочину є: у першій формі прояву – військовий начальник; у другій формі – начальник відповідного органу дізнання: командир військової частини (полку, окремого батальйону), з'єднання, начальник військової установи ЗС чи іншого військового формування (ректор військової академії, начальник шпиталю, директор військового господарства, начальник

військового ремонтного підприємства тощо), командир корабля, командир підрозділу ДССТ; у третій — будь-яка військова службова особа [49, с. 1227].

Аналіз існуючого законодавства та позитивних положень, що існують у публікаціях, дають можливість запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 426 КК: «Суб'єктом злочину бездіяльність військової влади може бути фізична осудна, військова службова особа (громадянин України), як командир і начальник за службовим становищем і за військовим званням; у першій формі прояву — військовий командир, начальник — якщо має місце не припинення ним злочину, що вчиняється підлеглим; у другій формі прояву — військова службова особа, до обов'язків якої входить направлення повідомлення до органу досудового розслідування про підлеглого, який вчинив правопорушення — якщо з боку такої службової особи має місце не направлення такого повідомлення; у третій формі прояву — будь-яка військова службова особа — у випадках іншого невиконання дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК). У відношенні цього суб'єкта злочину в юридичних джерелах є наступні позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є військова службова особа [46, с. 634; 51, с. 1007]; 2) що суб'єктом цього злочину може бути не будь-яка військова службова особа, а лише військовий начальник.

Аналіз цих позитивних положень стосовно суб'єкта аналізованого злочину та поглядів дає нам можливість запропонувати наступне визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень може бути фізична осудна військова службова особа, тобто військовий начальник, а також інший військовослужбовець, який постійно чи тимчасово обіймає посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування, яка вчиняє діяння, передбачені ст. 426-1 КК стосовно підлеглого всупереч інтересам служби та якій виповнився вік кримінальної відповідальності до моменту вчинення злочину».

Суб'єкт злочинів проти порядку виконання військового обов'язку в умовах воєнного стану, бойової обстановки (стст. 427 — 429 КК, 430 — 432 КК). Суб'єкт злочину здача або залишення ворогові засобів ведення війни (ст. 427 КК). Стосовно суб'єкта цього злочину в публікаціях є наступні позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є начальник (командир), тобто військовослужбовець, якому в зв'язку з виконанням обов'язків з військової служби підпорядковуються інші військовослужбовці [52, с. 1008]; 2) що суб'єкт цього злочину — начальник, який здійснює оперативне управління в бойовій обстановці підлеглими силами, бойовою та спеціальною технікою чи іншими засобами ведення війни [46, с. 635]; 3) що суб'єктом злочину, що розглядається, може бути тільки начальник (командир), який має у своєму підпорядкуванні сили і засоби для ведення бойових дій і здійснює керівництво боєм у масшта-

бах свого підрозділу, військової частини (це може бути і командир відділення, розрахунку, групи і командир взводу й інші начальники, незалежно від військового звання, керівництва, підпорядкованими силами і ввіреними засобами бою) [51, с. 235]. Іншими словами: «Суб'єктом злочину здача або залишення ворогові засобів ведення війни може бути фізична осудна, військова службова особа (начальник), який має у своєму підпорядкуванні сили і засоби ведення бойових дій і здійснює керівництво боєм у масштабах свого підрозділу, військової частини (це може бути і командир відділення, розрахунку, групи, командир взводу і інші начальники, незалежно від військового звання, керівництва підпорядкованими силами і ввіреними засобами), якому до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину залишення гинучого військового корабля (ст. 428 КК). У відношенні цього суб'єкта злочину є такі позитивні висловлювання в існуючих публікаціях: 1) що суб'єкт цього злочину — тільки командир корабля або особа із складу команди корабля [46, с. 636]; 2) що суб'єктом цього злочину є командир корабля, а також будь-який інший військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), який належить до складу команди корабля [50, с. 1009]; 3) суб'єктом злочину, передбаченого ст. 428 КК, може бути командир корабля чи особа зі складу корабля, яка входить до екіпажу корабля.

Аналіз названих вище поглядів дає нам можливість запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 428 КК: «Суб'єктом злочину залишення гинучого військового корабля може бути фізична осудна особа (громадянин України) командир корабля, а також будь-який інший військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів), який належить до складу команди корабля, яка входить до екіпажу корабля, яким до моменту вчинення злочину виповнилося вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429 КК). З приводу суб'єкта цього злочину існують наступні положення: 1) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — запевняють, що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець [50, с. 1010]; 2) О.О. Харитонов, М.І. Панов — зазначають, що суб'єкт цього злочину — будь-який військовослужбовець [46, с. 636]; 3) М.І. Хавронюк — стверджує, що суб'єкт цього злочину є будь-який військовослужбовець (якщо військова службова особа сама без дозволу вищого командира, залишає поля бою і наказує зробити це підлеглим, вона має нести відповідальність за статтями 424, 429 КК) [49, с. 1231].

На підставі викладеного вище можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 429 КК: «Суб'єктом злочину самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю може бути фізична осудна особа (громадянин України) військовослужбовець, якому до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину добровільна здача в полон (ст. 430 КК) є аналогічний, що і в попередньому складі злочину.

Суб'єкт злочину злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ст. 431 КК). У відношенні суб'єкта цього злочину існують наступні

погляди: 1) О.О. Харитонов, М.І. Панов — стверджують, що суб'єкт цього злочину — військовослужбовець, який перебуває в полоні, за ч. 2 — той самий військовослужбовець, але який перебуває на становищі старшого [46, с. 637]; 2) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — запевняють, що суб'єктом цього злочину є військовослужбовець, який перебуває у полоні, причому за ч. 2 ст. 431 КК — той, який перебуває на становищі старшого, тобто у зв'язку з характером попередньої військової служби або у зв'язку з обранням чи призначенням здійснює представництво полонених, керує їх діяльністю чи ділянкою роботи тощо [50, с. 1012]; 3) М.І. Хавронюк — переконаний, що суб'єктом цього злочину може бути: у першій і четвертій формах — будь-який військовополонений, а в другій і третій — військовополонений, який перебуває у становищі старшого [49, с. 1233]; 4) М.І. Карпенко — стверджує, що за ч. 1 ст. 431 КК суб'єкт злочину — військовослужбовець ЗУ, який перебуває в полоні; за ч. 2 цієї статті — військовополонений, який перебуває у статусі старшого (це представник військовополонених, їхня довірена особа. Він обирається військовополоненими таємним голосуванням терміном на шість місяців і після закінчення терміну підлягає переобранню. Разом з тим старшим він може бути призначеним адміністрацією табору військовополонених). За ч. 3 цієї статті суб'єктом злочину є військовослужбовець, який перебуває в полоні.

Аналіз існуючих поглядів на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 431 КК дає можливість сформулювати визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом цього злочину може бути фізична осудна особа, будь-який військовослужбовець ЗС України (громадянин України), за ч. 1 та 3 ст. 431 КК — військовополонений — будь-який військовослужбовець; за ч. 2 ст. 431 КК — військовополонений, який перебуває на становищі старшого (це представник військовополонених, їхня довірена особа, який обирається військовополоненими таємним голосуванням терміном на шість місяців і після закінчення терміну підлягає переобранню або призначається старшим адміністрацією табору для полонених), яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочину мародерство (стаття 432 КК). Існує думка, що суб'єктом цього злочину може бути будь-який військовослужбовець [49, с. 1234; 46, с. 637; 50, с. 1012] або суб'єктом може бути тільки військовослужбовець [51, с. 252]. Проте визначення суб'єкта цього злочину має набути наступного формулювання: «Суб'єктом злочину мародерство слід розуміти фізичну особу, військовослужбовця (громадянина України), яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочинів, відповідальність за які передбачена міжнародними договорами (стст. 433–435 КК). Стосовно суб'єкта злочину насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК) існують наступні позитивні положення: 1) що суб'єкт злочину — будь-який військовослужбовець [50, с. 1013; 46, с. 638; 49, с. 1236; 51, с. 257]; 2) що суб'єктом злочину є тільки військовослужбовець [48, с. 738].

На підставі аналізу чинного законодавства та позитивних положень, що є в юридичних джерелах, запропонуємо наступне визначення суб'єкта злочин-

ну, передбаченого ст. 433 КК: «Суб'єктом злочину насильство над населенням у районі воєнних дій є фізична осудна особа, будь-який військовослужбовець (громадянин України), якому до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

У відношенні суб'єкта злочину погане поведження з військовополоненими (ст. 434 КК) є наступні точки зору: 1) П.А. Воробей, О.М. Грудзур — запевняють, що суб'єктом поганого поведження полоненими є будь-який військовослужбовець, суб'єктом недбалого виконання обов'язків щодо хворих і поранених військовополонених — тільки військовослужбовець, який був зобов'язаний їх лікувати чи піклуватися [50, с. 1014]; 2) М. І. Карпенко — переконує, що «суб'єктом злочину, що розглядається, може бути: а) військовослужбовці з числа військових службових осіб, які виконують адміністративно-розпорядчі функції щодо військовополонених (начальник табору, начальник охорони й ін.); б) інші військовослужбовці, які виконують обов'язки з нагляду, конвоювання чи обслуговування військовополонених або зовсім не мають до них жодного стосунку по службі, але за тих чи інших обставин вступили в контакт із військовополоненими. Суб'єктом недбалого виконання обов'язків щодо хворих і поранених можуть бути військовослужбовці медико-санітарного й обслуговуючого персоналу як зі складу збройних сил, так і зі складу армії противника, на яких покладено обов'язок лікувати хворих і поранених і піклуватися про них» [51, с. 260]; 3) М.І. Хавронюк — переконує, що суб'єктом злочину у першій формі може бути будь-який військовослужбовець, а в другій — військовослужбовець, на якого покладено обов'язки з лікування хворих і поранених військовополонених і піклування про них (лікар, медсестра, санітар тощо) [49, с. 1237].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 434 КК дає нам можливість сформулювати наступне визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину погане поведження з військовополоненими: у першій формі його прояву — погане поведження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих або поранених може бути фізична осудна особа з числа військових службових осіб, які виконують адміністративно-розпорядчі функції щодо військовополонених (начальник табору військовополонених або начальник охорони і т. ін.), інші військовослужбовці, які виконують обов'язки нагляду, конвоювання чи обслуговування військовополонених, або зовсім не мають до них жодного стосунку по службі але за тих чи інших обставин вступили в контакт з військовополоненими, яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності; у другій формі його прояву — недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їх лікування, за відсутності ознак більш тяжкого злочину, може бути фізична осудна особа, військовослужбовець медико-санітарного персоналу, на яких покладено обов'язок лікувати хворих і поранених і піклуватися про них, яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

У відношенні суб'єкта злочину незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання

нею (ст. 435 КК), в існуючих публікаціях можна виділити такі позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є: військовослужбовець, не уповноважений на використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (у разі носіння символіки); військовослужбовець, який має право використовувати прапори та знаки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (у разі зловживання цими предметами), а також військова службова особа, яка уповноважена віддавати накази при використанні прапорів, знаків чи пофарбування (у разі зловживання ними) [50, с. 1015]; 2) що суб'єктом цього злочину може бути будь-який військовослужбовець [46, с. 639; 51, с. 263].

На підставі аналізу чинного законодавства та існуючих точок зору можна запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 435 КК: «Суб'єктом злочину незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею може бути фізична осудна особа: у перших двох формах його прояву (ч.1 ст. 435 КК) військовослужбовець, не уповноважений на використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (у разі носіння символіки); зловживання в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбування, присвоєним санітарно транспортним засобом; у третій і четвертій формах прояву цього злочину (ч.2 ст. 435 КК) — військовослужбовець, який не уповноважений на використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (у разі носіння символіки); зловживання в умовах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбуванням, присвоєним санітарно транспортним засобом, яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності». Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єкта злочинів проти встановленого порядку несення військової служби взагалі вирішується на законодавчому рівні і в деяких зарубіжних джерелах [54; 55; 56; 57].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна акцентувати увагу на наступному: 1) що суб'єкт військових злочинів не дістав належного з'ясування; 2) що суб'єкти військових злочинів важливо розкривати стосовно восьми груп злочинів, запропонованих в юридичних джерелах; 3) що суб'єктами військових злочинів можуть бути військовослужбовці, також військовозобов'язані, а також резервісти, останні (крім військовослужбовців) під час проходження ними навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А.* Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / [ред. кол. Г. А. Ахмедов и др.]. — Ташкент, 1970. — С. 137—147.
2. *Абшилава Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика / Г.В. Абшилава // Российский следователь. — 2004. — № 10. — С. 18—20.

3. *Бородин С.В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М., 1994. — С. 57–59.

4. *Владимиров В.А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву : Лекция / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. — М. : МООН РСФСР, 1964. — 59 с.

5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. 1992. — № 17–18. — С. 3–4.

6. *Орлов В.С.* Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.

7. *Орымбаев В.С.* Специальные субъекты преступления / Р. Орымбаев; отв. ред. Г.И. Баймурзин. — Алма-Ата : Наука Каз. ССР, 1977. — 152 с.

8. *Павлов В.Г.* Субъект преступления / В.Г. Павлов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.

9. *Розенко В.І.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К. Матвійчук // Лекція. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 2004. — 36 с.

10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. — К. : Наукова думка, 1978. — 304 с.

11. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изд. Вузов Правоведение. — 1987. — С. 82–86.

12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина : Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. — Х., 2001. — С. 130–141.

13. *Устименко В.В.* Субъект преступления (понятие и виды) : Учеб. пособие / В.В. Устименко. — Х. : Харьк. юрид. ин.-т, 1989. — 140 с.

14. Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А. И. Коробеева. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2008. — Т. 1 : Преступление и наказание. — 2008. — 1133 с.

15. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум [Навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін. ; за заг. ред. В.К. Матвійчука. — К. : КНТ, 2006. — 432 с.

16. *Шем'яков О.П.* Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина) / Хохлова І.В., Шем'яков О.П. : Навч. посібник. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — С. 86–95.

17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні : pro et contra Юридична газета. № 24, 12 травня. — 2013. — 1.4 – 9.

18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.

19. *Шабалин В.А.* Методологические вопросы правоведения. В связи с теорией и практикой социалистического управления / В.А. Шабалин. — Саратов : Саратов. ун-т, 1972. — 226 с.

20. Большая Советская Энциклопедия : В 30 т. — Т. 9 / [гл. ред. А.М. Прохоров]. — 3-е изд. — М. : Сов. Энциклопедия, 1970: ЕВКЛИД-ИБСЕН. — 1972. — 986 с.

21. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.

22. *Шишов О.Ф.* Становление и развитие науки уголовного права в СССР : Пробл. Общей части : Учеб. пособие (1915 – 1936 гг.) / О.Ф. Шишов : науч. ред. В.А. Владимирова. — М. : Б.и., 1981. — Вып. 1 : 1917–1920 гг. — 1981. — 85 с.

23. *Кант И.* Сочинение в шести томах. — Т. 4. — ч. 2 / И. Кант. — М., 1965. — С. 120—137.
24. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Г.В.Ф. Гегель. — М. : Мысль, 199. — 524 с.
25. *Фейербах А.* Уголовное право / А. Фейербах. — СПб. : Медицинская тип. ; тип. Гос. комерц-коллегии ; тип. Имп. воспит. дома, 1810. — 616 с.
26. *Пионтковский А.А.* Уголовно-правовые воззрения И. Канта, А. Фейербаха, И. Фихте / А. А. Пионтковский. — М. : Профобразование, 1971. — 112 с.
27. *Красиков Ю.А.* Доктрина русского уголовного права : источники и тенденции развития / Ю.А. Красиков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства : тез. докл. науч. конф., (г. Москва, 27—28 января 1994 г.) / Под. ред. С.В. Бородина и др. — М., 1994. — С. 34—36.
28. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. — М. : Госюриздат, 1963. — 281 с.
29. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. — М. : Госюриздат, 1957. — 191 с.
30. Советское уголовное право. Часть Общая : Учеб. пособие / [Н.С. Алексеев, Н.А. Беляев, Н.П. Грабовская, С.А. Домахин, И.И. Карпец, Н.С. Лейкина и др.] — Л. : ЛГУ, 1960. — 587 с.
31. *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права : В 6 т. / [редкол. : А.А. Пионтковский и др.] — М. : 1971. — Т. 5. — С. 513—544.
32. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция, 1982 — С. 7—10.
33. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Социалистическая законность — 1978. — № 11. — С. 40—42.
34. *Баулін Ю.В.* Злочини у сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В.В.Сташиса, В.Я. Тація. — К., 2003. — С. 830—899.
35. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : Монографія / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.
36. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : ок. 5700слов / [Ожегов С.И. ; под. ред. чл.—корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой]. — 19 изд., испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 846 с.
37. *Даль В.Д.* Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / В.И. Даль. — М. : Государственное издательство инностр. и национальных словарей, 1955. — Т. 4. — 1956. — 583 с.
38. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К.; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
39. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов : Учеб. пособие / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.
40. *Попов М.И.* Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг / М.І. Попов, С.О. Харитонов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : У 2 т. — т. 2 : Особлива частина / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те

вид. допов. — Х. : Право, 2013, / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. — 2013. — С. 782—840.

41. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. — М. : Юрид. лит., 1975. — 168 с.

42. *Мельник М.І.* Злочини у сфері службової діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина : Підруч. / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К., 2004. — С. 491—513.

43. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62—64.

44. *Гаврыш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / С.Б. Гаврыш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.

45. *Чуваков О.А.* Преступление против установленного порядка несения военной службы / О.А. Чуваков // Уголовный кодекс Украины. Комментарий. Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С. 836—909.

46. *Харитонов С.О.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / С.О. Харитонов, М.І. Панов // Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. переробл. і допов. — Х. : Право, 2015, — С. 611—640.

47. *Клименко В.А.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / В.А. Клименко // Кримінальне право України. Особлива частина : Підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) — Вид. 2-ге, переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Атіка, 2008. — С. 600—671.

48. *Бодаєвський В.П.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / В.П. Бодаєвський // Кримінальне право (Особлива частина) : підручник; за ред. О.О. Дудорова, Э.О. Письменського. — [2-ге вид]. — К. : «В.Д. Дакор», 2013. — С. 710—740.

49. *Хавронюк М.І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид. переробл. та допов. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 1148—1238.

50. *Воробей П.А.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / П.А. Воробей, О.М. Грудзур // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 969—1016.

51. *Карпенко М.І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): наук.-метод. посіб. / М.І. Карпенко; за аг. ред. В.К. Мтвійчука, М.І. Карпенка. — 2-те вид. переробл. та допов. — Харків : Право, 2017. — 318 с.

52. *Сенько М.М.* Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби [текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького / М. М. Сенько. — К., 2005. — 20 с.

53. *Клименко В.А.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / В.А. Клименко // Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України ; за ред. С.С. Яценка. — К. : А.С.К. 2002. — С. 845–899.

54. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

55. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

56. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

57. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A.* Subekt prestuplenija po Uголовnomu kodeksu Uzbekskoj SSR / S.A. Abdurazakov, G.A. Ahmedov // Voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR / [red. kol. G. A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent, 1970. — S. 137–147.

2. *Abshilava G.V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika / G.V. Abshilava // Rossijskij sledovatel'. — 2004. — № 10. — S. 18–20.

3. *Borodin S.V.* K voprosu sovershenstvovaniya zakonodatel'stva ob uголовnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // Sovremennye tendencii razvitiya uголовnoj politiki i uголовного zakonodatel'stva. — M., 1994. — S. 57–59.

4. *Vladimirov V.A.* Subekt prestuplenija po sovetskomu uголовnomu pravu: Lekcija / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. — M. : MOOP RSFSR, 1964. — 59 s.

5. *Naumov A.V.* Predpriyatje na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sovetskaja justicija. 1992. — № 17–18. — S. 3–4.

6. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetskomu uголовnomu pravu / V.S. Orlov. — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.

7. *Orymbaev V.S.* Special'nye subekty prestuplenija / R. Orymbaev ; otv. red. G.I. Bajmurzin. — Alma-Ata : Nauka Kaz. SSR, 1977. — 152 s.

8. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — SPb : Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.

9. *Rozenko V.I.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk // Lektsiia. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. — 36 s.

10. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. — K. : Naukova dumka, 1978. — 304 s.

11. *Protchenko B.A.* Ponjatje nevmenjaemosti v sovetskom uголовnom prave / B.A. Protchenko // Izd. Vuzov Pravovedenie. — 1987. — S. 82–86.

12. *Tatsii V.Ya.* Subiekt zlochynu / V.Ya. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruch. dlja stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity / [M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in] ; za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. — Kh., 2001. — S. 130–141.

13. *Ustimenko V.V.* Subekt prestuplenija (ponjatje i vidy) : Ucheb. posobie / V.V. Ustimenko. — Kh. : Har'k. jurid. in.-t, 1989. — 140 s.

14. Polnyj kurs ugolovnoho prava : V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejatelja nauki RF A. I. Korobeeva. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2008. — T. 1 : Prestuplenie i nakazanie. — 2008. — 1133 s.

15. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Praktikum [Navch. posibnyk] / Kostenko O.M., Kozachenko I.P., Matviichuk V.K. ta in. ; za zah. red. V.K. Matviichuka. — K. : KNT, 2006. — 432 s.

16. *Shemiakov O.P.* Subiekt zlochnu / O.P. Shemiakov // Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna) / Khokhlova I. V., Shemiakov O. P. : Navch. posibnyk. — K. : Tsentri navchalnoi literatury, 2006. — S. 86–95.

17. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib v Ukraini : pro et contra Yurydychna hazeta. № 24, 12 travnia. — 2013. — 1.4 – 9.

18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25–26. — St. 131.

19. *Shabalin V.A.* Metodologicheskie voprosy pravovedeniya. V svyazi s teoriej i praktikoj socialisticheskogo upravleniya / V. A. Shabalin. — Saratov : Sarat. un-t, 1972. — 226 s.

20. Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija : V 30 t. — T.9 / [gl. red. A. M. Prohorov]. — 3-e izd. — M. : Sov. Jenciklopedija, 1970: EVKLID-IBSEN. — 1972. — 986 s.

21. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / [gl. red. : L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov]. — M. : Sov. Jenciklopedija, 1983. — 840 s.

22. *Shishov O.F.* Stanovlenie i razvitie nauki ugolovnoho prava v SSSR: Probl. Obshhej chasti: Ucheb. posobie (1915 – 1936 gg.) / O. F. Shishov : nauch. red. V.A. Vladimirova. — M. : B.i., 1981. — Vyp. 1 : 1917–1920gg. — 1981. — 85 s.

23. *Kant I.* Sochinenie v shesti tomah. — T. 4. — ch. 2 / I. Kant. — M., 1965. — S. 120–137.

24. *Gegel' G.V.F.* Filosofija prava / G.V.F. Gegel'. — M. : Mysl', 199. — 524 s.

25. *Fejrbah A.* Ugolovnoe pravo / A. Fejrbah. — SPb. : Medicinskaja tip.; tip. Gos. komerc-kollegii ; tip. Imp. vospit. doma, 1810. — 616 s.

26. *Piontkovskij A.A.* Ugolovno-pravovye vozzrenija I. Kanta, A. Fejrbaha, I. Fihite / A.A. Piontkovskij. — M. : Profobrazovanie, 1971. — 112 s.

27. *Krasikov Ju.A.* Doktrina russkogo ugolovnoho prava : istochniki i tendencii razvitija / Ju.A. Krasikov // Sovremennye tendencii razvitija ugolovnoj politiki i ugolovnoho zakonodatel'stva : tez. dokl. nauch. konf., (g. Moskva, 27–28 janvarja 1994 g.) / Pod. red. S.V. Borodina i dr. — M., 1994. — S. 34–36.

28. *Brajnin Ja.M.* Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanija v sovetskom ugolovnom prave / Ja.M. Brajnin. — M. : Gosjurizdat, 1963. — 281 s.

29. *Trajnin A.N.* Obshhee uchenie o sostave prestuplenija / A.N. Trajnin. — M. : Gosjurizdat, 1957. — 191 s.

30. Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' Obshhaja : Ucheb. posobie / [N.S. Alekseev, N.A. Beljaev, N.P. Grabovskaja, S.A. Domahin, I.I. Karpec, N.S. Lejkina i dr.] — L. : LGU, 1960. — 587 s.

31. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugolovnoho prava: V 6 t. / [redkol. : A. A. Piontkovskij i dr.] — M. : 1971. — T. 5. — S. 513–544.

32. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // Sovetskaja justicija, 1982 — S. 7–10.

33. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V.D. Pakutin // Socialisticheskaja zakonnost' — 1978. — № 11. — S. 40–42.

34. *Baulin Yu.V.* Zlochny u sfer obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analogiv abo prekursoriv ta inshi zlochny proty zdorovia naselennia /

Yu.V. Baulin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy : naukovo-praktychnyi komentar / [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.]; za zah. red. V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. — K., 2003. — S. 830—899.

35. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha : Monohrafiia / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.

36. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka : ok. 5700slov / [Ozhegov S.I. ; pod. red. chl.—korr. AN SSSR N. Ju. Shvedovoj]. — 19 izd., ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 846 s.

37. *Dal' V.D.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka : V 4 t./ V. I. Dal'. — M. : Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostr. i nacional'nyh slovarej, 1955. — T. 4. — 1956. — 583 s.

38. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / [uklad. i holov. red. V.T. Busel]. — K. ; Irpin : Perun, 2005. — 1728 s.

39. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagryzaniem vodnyh obektov: Ucheb. posobie / V.K. Matvejchuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 79 s.

40. *Popov M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazani z nadanniam publicznykh posluh / M. I. Popov, S. O. Kharytonov // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: U 2 t. — t. 2 : Osoblyva chastyna / Za zah. red. V. Ya. Tatsiia, V. P. Pshonky, V. I. Borysova, V. I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. dopov. — Kh. : Pravo, 2013, / Yu. V. Baulin, V. I. Borysov, V. I. Tiutiuhin ta in. — 2013. — S. 782—840.

41. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatie i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. — M. : Jurid. lit., 1975. — 168 s.

42. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti / M.I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna : Pidruch. / [Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.]; za red. M. I. Melnyka, V. A. Klymenka. — K., 2004. — S. 491—513.

43. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini: tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf. / AN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62—64.

44. *Gavrysh S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj srody Ukrainy. Problemy teorii i razvitija zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. — Har'kov : Osnova, 1994. — 640 s.

45. *Chuvakov O.A.* Prestuplenie protiv ustanovlennogo porjadka nesennija voennoj sluzhby / O.A. Chuvakov // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij. Pod. red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO "Odissej", 2001. — S. 836—909.

46. *Kharytonov S.O.* Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny) / S.O. Kharytonov, M.I. Panov // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna : pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. ; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2015, — S. 611—640.

47. *Klymenko V.A.* Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny) / V.A. Klymenko // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna : Pidruchnyk (Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.) — Vyd. 2-he, pererobl. ta dopov. / Za red. M. I. Melnyka, V. A. Klymenka. — K. : Atika, 2008. — S. 600—671.

48. *Bodaievskiy V.P.* Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny) / V.P. Bodaievskiy // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk ; za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. — [2-he vyd]. — K. : "V.D. Dakor", 2013. — S. 710—740.

49. *Khavroniuk M.I.* Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny) / M.I. Khavroniuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kry-

minalnoho kodeksu Ukrainy ; za red. M. I. Melnyka, M. I. Khavroniuka. — 9-te vyd. pererobl. ta dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. — S. 1148—1238.

50. *Vorobei P.A.* Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny) / P.A. Vorobei, O.M. Hrudzur // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Cherneia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 969—1016.

51. *Karpenko M.I.* Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny) : nauk.-metod. posib. / M.I. Karpenko ; za ah. red. V.K. Matvii-chuka, M.I. Karpenka. — 2-te vyd. pererobl. ta dopov. — Kharkiv : Pravo, 2017. — 318 s.

52. *Senko M.M.* Kryminalna vidpovidalnist za samovilne zalyshennia viiskovoi chastyny abo mistsia sluzhby [tekst]: avtoref. dys.. ... kand.. yuryd. nauk: 12.00.08 ; Instytut derzhavy i prava im.V.M. Koretskoho / M.M. Senko. — K., 2005. — 20 s.

53. *Klymenko V.A.* Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny) / V.A. Klymenko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho Kodeksu Ukrainy ; za red. S. S. Yatsenka. — K. : A.S.K. 2002. — S. 845—899.

54. THE SAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

55. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

56. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

57. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти встановленого порядку несення військової служби

У статті з'ясовуються загальні положення, що стосуються суб'єкта злочину. Автором проведене дослідження суб'єктів злочину: проти порядку підлеглих та встановлених правил взаємовідносин між військовослужбовцями; проти порядку проходження військової служби; проти порядку збереження, користування військовим майном та поводження з ним; проти порядку несення спеціальних служб; розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості; військові злочини у сфері службової діяльності; проти порядку виконання військового обов'язку в умовах воєнного стану, бойової обстановки; злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними договорами.

Ключові слова: суб'єкт військових злочинів, військовослужбовець, військовозовоб'язаний, резервіст, начальник, командир, підлеглий, військовополонені.

Харь И.А. Субъект преступлений против установленного порядка несения военной службы

В статье выясняются общие положения, касающиеся субъекта преступления. Автором проведено исследование субъектов преступления против порядка подчиненности и установленных правил взаимоотношений между военнослужащими; против

порядка прохождения военной службы; против порядка хранения, пользования военным имуществом и обращения с ним; против порядка несения специальных служб; разглашение сведений военного характера, составляющих государственную тайну, или потеря документов или материалов, содержащих такие сведения; военные преступления в сфере служебной деятельности; выполнение воинского долга в условиях военного положения боевой обстановки; преступления, ответственность за которые предусмотрена международными договорами.

Ключевые слова: субъект военных преступлений, военнослужащий, военно-обязанный, резервист, начальник, командир, подчиненный, военнопленные.

Khari. Perpetrator of Crimes against the Established Procedure of Military Service

In this article, the general provisions regarding a perpetrator of a crime are considered. The author provides the research of a perpetrator of the following crimes: against the rules of subordination and established rules of conduct between military servants; against the rules of performance of military duty; against the rules of safekeeping use, and handling of munitions; against the rules of performance of special duties; disclosure of military information that constitutes state secret or loss of documents or materials that contain any such information; military crimes in the sphere of the official activities; against the rules of performance of military duty in the context of war, in a combat situation; crimes responsibility for which is established in international treaties.

Keywords: Perpetrator of Military Crimes; Military Servants; Military Registrants; Reservists; Commander; Command Officer; Subordinate; Army Prisoner

Стаття надійшла до редакції: 02.10. 2017.